

Verkstaden i Labbarp, Bankeryd

En av gårdarna i Bankeryd heter Labbarp.

Gårdsbyn Labbarp, är omnämnd första gången i Jönköpings stads tänkebok år 1463. Hundra år senare i ett skriftligt belägg från 1542, berättas att en av gårdarna ägdes av Sven J.

Under Gustav II Adolfs tid, fick Jönköpings stad uppdraget att anlägga ett gevärsfaktori. Det förlades i anslutning till Dunkehalla 1620. Ganska snart märkte fakturisterna att Huskvarnaån gav regelbundet bättre kraft, så 1689 anlades ett borrebruk där. Succesivt flyttades hela fabriksverksamheten över till Huskvarna. Även Domneå i Bankeryd, hade kraft nog till ett borrebruk i Klerebo. En av de tidigaste borrharna där hette Rukman. Sedan dess har generationer Rukman varit verksamma i och omkring vapentillverkningen i Huskvarna.

Under 1600 och in i 1700-talet ägdes de fyra gårdarna i Labbarp av "frälset" såsom Gyllenhielm, Posse och Hård. Sakta tog smederna över ägandet; smeden Jon Svensson, Labbarp 3. Smeden Per Joensson och smeden Johan Persson Wetterbrant. Labbarps by bestod under 1600 och 1700-talet av fyra hemman/gårdar med smedsläkterna Rukman, Wetterbrant och Granberg.

Vapentillverkningen i Huskvarna Gevärsfaktori påverkade hela södra Vätterbygden. På två till tre mils avstånd runt om Huskvarna, satt betrodda bönder i sina små faktorismedjor och gjorde detaljer till de vapen som gevärsfaktoriets i Huskvarna satte samman. Så även i Bankeryd bl.a. Granshults by, Labbarp, Nyarp. Gårdarnas ägare var bönder som också var faktorismeder. Stolta betrodda män, som via sitt smide fick en inkomst som översteg den vanliga bondens. Alla dess faktorismeder var organiserade i sitt skrå och hade sina skråmöten på Gästgiveriet i Jönköping, som senare blev Hotell Lundberg.

Skråväsendet upphävdes i Sverige 1846. Den driftige Per ADOLF Granberg f.1840, var verksam som vapensmed i sin smedja i Klerebo, strax intill borrebruket. Adolf ägde dessutom en mindre verkstad i Eskilstuna. Med de nya förutsättningarna om en fri marknad för smeder och genomfört laga skifte av jordbruksmarken på Labbarp 1852, flyttades de olika gårdarnas hus ut, respektive Södra Labbarp, Lilla Labbarp. I det gamla "centrum" blev det plats för Adolf att bygga upp en större verkstad på faderns mark i Labbarp. Det som kom att kallas:

VERKSTADEN I LABBARP 1860 - 1890.

A.S. Suneson skriver i "By och bygd folk och få Bankeryds socken 1900–1940":

Man förstår vilken revolution som skedde då skrået vräktes omkull. Hit till Bankeryd kom en flock utsvultna Eskilstunasmeder som stått utanför skrået vid Karl Gustafs stads gevärsfaktori och järnmanufaktursmedjor. Smederna som kom till Bankeryd vädrade köttgrytor, ty detta hade de hört att Huskvarna gevärsfaktori hade välmående bönder till smeder, bönder som var herrar och smeder, som var patroner och kom i päls och ytterstövlar, som handlade socknens ärenden med anseende. Kronorättare, nämndemän, kommunalordförande, ledamöter i kyrkoråd o.s.v. På dem byggdes Bankeryds industrier.

Verkstaden i Labbarp, Bankeryd

På kullen ovanför Labbarp 1, fanns en backstuga benämnd Fredriksberg. Där bodde faktorismeden Carl-Johan Lewander med hustrun Charlotta. Sonsonen Gunnar Lewander skriver om sina minnen från Fredriksberg:

På hyllan vid sängen hade farmor sin snusdosa, av doktor i Jönköping hade hon ordinerats att i näsan använda Rappe-snus för att hjälpa upp den försämrade synen. På hyllan vid arbetsbänken låg farfars familjebibel, däri förvarades sedlar, då hans kassa någon gång inrymde sådana.

Backstugan Fredriksberg revs 1908.

I ”Boken om Bankeryd”, skriver Bill Landén:

Nedanför Fredriksberg, cirka 15 meter, Granbergs storsmedja. Storsmedjan drevs av mästare Granberg. I en sandgrop strax intill smedjan skedde härdning av saxar. I backen intill låg svinhus och vedskjul. Byggnaden har beskrivits som: ”En stor byggnad med bälgar, härd med två fyrar och städ, samt plats för fem bänkarbetare. Över verkstaden var det stora loftet, där hemkvarnen stod, där malde pigan maltet och enbären till det myckna drickat som gick åt. I smedjan arbetade många smeder, gesäller och lärpojkar, de bodde också hos sin läromästare. Förmodligen låg de på loftet där det var varmt under den kalla årstiden.”

Smeden Anders August ”Calle” Appelberg smidde allt kyrkosmide till nya kyrkan, samt även kyrkogårdsportarna!

A.S. Suneson fortsätter:

Verkstaden var ett trähus i två våningar, på en utfyllnad av sten i sandbacken mitt för Labbarp 1. Augusta Sköld har för mig berättat att hennes far Calle Appelberg kom från Eskilstuna med andra smeder. Verkstaden var på nedre botten, bostäder eller rum på övre, med trappa från verkstaden upp i en farstu. I rummet bodde mest ungar, medan de gifta smederna fick sig en gammal stuga här och där i Bankeryds by.

På verkstaden var bänk vid bänk, städ vid städ och flera härdar. Smederna på verkstaden var Granbergarna, Lewanderna, Appelberg, Brantar och hantlangare eller gesäller. Där runt smedjan/verkstaden var det folk så att det var svart i gatorna och ett liv så folk knappast tordes fram där.

Många fick också till slut sin egen smedja i vilken de smidde åt den stora verkstaden i Labbarp. Calle Appelbergs smedja stod på Hovet. Det var en komplett smedja med bälg och härd, ty här smiddes i glödande järn. Hustrun fick dra bälgen och fanns barn togs de till bälg och bänk. Augusta Sköld har i sin barndom dragit bälgen ”år ut och år in åt far”. Alla dessa smeder var fattiga. ”Det var många gånger vi fick ett sillahuvud att steka på glöden och slå vatten på, till dopp på ett fat till potatisen”. I Calle Appelbergs smedja smiddes grepar att lyfta grytan med, eldgafflar, eldstänger, järnkättingar, hackor, lövhackor, ko-bindslen, grimskäft, knivar, dynggrepar, spadar, spjäll, stekpannor, pannkakspannor, – ja allt möjligt som kan köpas i en järnhandel.

Bill Landén fortsätter:

”Om smederna och deras upptåg pratades det mycket i Bankeryd. Smederna höll ihop, till Labbarp kom de om vintrarna från Granshult och åkte kälke, det gjorde att den branta backen blev hal och oframkomlig. När även smederna från Ebbarp och från Kroken i Aledal kom till Labbarp blev det ofta ett uppiggande slagsmål”.

Verkstaden i Labbarp, Bankeryd

A.S. Suneson fortsätter:

*På vintrarna åkte de unga pojkarna i gatan så vägen stod som en spegel. Mor Svensson försökte att strö aska över isen, men de slynglarna sopade rent igen och fortsatte att åka på isen. Varje Skärtorsdag tog pojkarna och gömde Mor Svenssons **ungskvast** och ugnsraka från bodväggen. Sen sade de att Mor Svensson farit till Blåkulla på "bakekvasten" och rakan. Pojkarna passade på att hänga sakerna tillbaka innan solagången på påsk morgon. Då drog hopen av fulla galningar iväg till Kapten Elins grotta, där Lewander lät sänka sig ner med rep för att se om häxorna varit där och eldat under natten. I grottan var en gång så lång att Lewander trodde den räckte ända till Labbarp. Åter andra berättade att det var vådligt att krypa in i sprickan. Där på berget skulle de där sällarna ha stått och sett hur solen dansade i soluppgången.*

Det blev likväl folk av de där sällarna som ofta ofredade folk. Maria Skön har berättat att verkstaden i Labbarp låg med gaveln mot vägen ner till Bankeryds kyrka. Att stenvuren som syns dag som är, utgjorde doseringen och att livet på vägarna runt verkstaden/smedjan var sådant att ensamma kvinnor ej vågade sig ut. Maria Sköns mor tog därför en genväg genom skogen via Rickarp när hon skulle till Jönköping, allt för att slippa komma ut för de där smederna.

1890 köper Linus Andersson Labbarp 1. Det innebär att Verkstaden i Labbarp läggs ner. I Kyrkoböckerna finns bekräftelse på att utvandringen från Bankeryd till Eskilstuna är omfattande. Även familjen Per ADOLF Granberg flyttar till Eskilstuna. Orsaken till att Verkstaden i Labbarp stänger har jag inte hittat uppgifter om. Sannolikt fick Adolf inte de marknadsandelar som krävdes för att få en bärande lönsamhet. Men detta är bara egna spekulationer! Linus Andersson bygger sig ett högt och stort hus 1910, där en gång Verkstaden i Labbarp låg.

A.S. Suneson fortsätter:

Som sagt, - det blev folk av dem och hopen uppsögs i samhället. De var alla skickliga smeder. Appelberg har smitt portarna till Bankeryds kyrkogård. Dessa portar äro ett synnerligen vackert betyg. Av de nu nämnda höll sig Granberg-namnet och Lewander-namnet längst i samhället och båda bäres med heder.

Efter rörelsens nedläggning i Labbarp, köptes Verkstadens hus av Calle Mann (Karl Ludvig Andersson f.1859 d.1940) i Åbo. Åbo ligger på sydsidan av Domneån vid Aledals fabrik. I själva åkanten, på utfyllnaden i moraset byggdes av timret en ståtlig "nämndemansgård" och vad över blev av stumpar blev smedja igen, ja en verklig manufaktursmedja.

Sammanställt av
Klas-Peter Suneson
2020-05-02

Verkstaden i Labbarp, Bankeryd

För artikeln eftersökt material, har jag noterat namnen på de faktorismeder/smeder som har haft anknytning till Labbarp. Ett imponerande antal!

Betänk att alla dessa smeder hade söner och en eller två gesäller /smedhalvor/lärlingar med sig i sin yrkesutövning. Smedyrket gick ofta i arv från far till son.

Då får man en bild av mängden smeder verksamma i yrket i Bankeryd.

Nedan en lista över omnämnda smeder:

Ahlqvist, Isak f.1810 Mästare och Hemmansägare På Labbarp 1840 - 1847

Andersson, Anders Johan f. 1812 Factor

Andersson, G Mäster

Andersson, Peter f. 1798 Faktorismed

Appelberg "Calle" Anders August f. 1822-Smed Fredriksberg Labbarp Bergstugan Hovet.

Brant Johan Peter f. 1807, bajonettsmed, Mästare

Brolin Olof f. 1749 Faktorismidesmästare

Brolin, Carl Faktorismed

Cederlöf, Sven Peter f. 1816 d.1887 ägare till Labbarp Södergård, Faktorimästare

Fogelberg Anders f. 1741 d. 1820 från Granshult Faktorismedmästare.

Fogelberg Jonas f. 1713 d. 1779 Mästare, Lilla Labbarp

Fogelberg, Peter smedmästare, Lilla Labbarp

Granberg Johannes Magnus f. 1758 d. 1816. Mästare faktoriet

Granberg Jöns f. 1777 d. 1832

Granberg, Anders Johan gesäll 1839 står han som Faktorismed

Granberg, Fredrik f. 1826 d.1856 mästare

Granberg, Johan f.1843 Faktorismed mästare

Granberg, Lars f 1777 Eget, faktoriet

Granberg, Per Adolph f. 1814 Faktor mästare Familjen flyttade till Eskilstuna

Grönstedt, Johan *Gabriel f 1793*, beslagmakare,

Gustafsson,

Hagström Gustav f.1843 d.1915

Joensson, Per Smed Labbarp 3

Jönsson, Jan Mästare

Lewander, Spjuver

Lewander, Carl-Johan faktorismed

Lindelöf, Erik Mästare

Ljung, Jonas f. 1803 till Labbarp 1830 Faktorismedsmästare

Ljung, Peter f. 1806 Faktorismedmästare

Ljungberg, Johan August f 1843 Faktorismed

Nydén, P.A. Faktorismed

Olofsson, Peter f. 1777 Mästare

Persson Fogelberg, Jonas, faktorismedmästare

Persson Wetterbrandt, Jonas Labbarp 3.

Ruckman, Jöns, bajonettsmed

Strengberg

Svensson Jon Smed Labbarp 3

Wetterbrandt, Petter Egit 24 maj 1763 - 17 maj 1829

Wetterbrandt, Samuel f.1729 d.1807 Bajonettsmed

Wetterbrant, Carl Mäster

Wetterbrant, Johan arbetare i factoriehuset

Wetterbrant, Johannes f. 1794 Faktorismed

Verkstaden i Labbarp, Bankeryd

Huskvarna Gevärsfaktori startade 1689. En liten hantverksmässig tillverkning av exklusiva hagelvapen i egen regi fortsatte fram till 1989. Ända till slutet fanns en Rukman med i verksamheten.

År 1864 konstruerade Remington det första geväret. När Huskvarna Vapenfabrik började tillverka Remington Gevär m/1867, så centraliserades nästa all verksamhet till Huskvarna. Många faktorismeder sålde sina gårdar och flyttade till Huskvarna. Flera av husen utefter Esplanaden i Huskvarna är byggda av f.d. faktorismeder. Kanske några med rötter i Bankeryd?